

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 5, Sayı: 21, Aralık 2019, s. 514-535

Araştırma Makalesi

Araş. Gör. Mine TAYLAN

Sakarya Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi,
Geleneksel Türk Sanatları Bölümü
minetayln@gmail.com

KONYA'DAKİ SELÇUKLU DÖNEMİ TAÇ KAPILARI İLE ANADOLU SECCADELERİNİN YÜZEYSEL TASARIM AÇISINDAN BENZERLİKLERİ

Özet

Konya ve çevresinde Selçuklular tarafından inşa edilmiş taç kapılar ile Anadolu'da dokunmuş seccadelerin yüzey tasarımları arasında benzerlikler vardır. Makalede; bu iki yüzey tasarımı arasında yer alan benzerlikler saptanmıştır. Taç kapılar ve seccadeler farklı kullanım amaçlarına hizmet ediyor olmasına rağmen, birçok ortak nokta belirlenmiş ve bunlar her iki yüzeyin çizimleri doğrultusunda karşılaştırılmıştır. Taç kapıların anıtsallığının ve ihtişamının dokuyucuları etkileyerek ilham verdiği düşünülmektedir. Bu bağlamda en temel benzerlik; taç kapılarda kapıyı, seccadelerde ise mihrabı taşıyan ve oluşturan niştir. Taç kapılarda nişin etrafında yer alan öğeler ile seccadelerin desen elemanları arasında da benzerlik bulunmaktadır. Ayrıca taç kapı ve seccade ayetliklerinin de benzerliği tespit edilmiştir. Makalede; yalnızca yüzey tasarımı açısından değil aynı zamanda anlam ve kavram açısından da benzerlikler olduğu savunulmaktadır. Taç kapının yapılaraya girişi sağlaması ve yapının anıtsallığını vurgulaması ile seccadelerde cennete ve tanrının huzuruna açılan kapıyı temsil eden mihrap manevi açıdan ilişkilendirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Halı, seccade, Selçuklu, taç kapı, yüzeysel tasarım.

THE SIMILARITIES OF PORTALS IN KONYA AND ANATOLIAN PRAYER RUGS IN TERMS OF SURFACE DESIGN

Abstract

There are similarities between the surface designs of the portals built by the Seljuks in Konya and its environment and the prayer rugs woven in Anatolia. In the article, the similarities between these two surface designs are determined. Although they serve different purposes, many common points have been identified and compared according to the drawings of both surfaces. The monumentality and magnificence of the portals are thought to inspire the weavers. The most basic similarity is the niche forming the gate into the portals and the niche in the prayer rugs forming and carrying the mihrab. There are similarities between the elements in the portals inside and around the niche and the pattern elements of prayer rugs. In addition that, the inscriptions of the portals and prayer rugs are similar. In the article; it is argued that there are similarities not only in terms of surface design but also in terms of meaning and concept. As the portal provides access to the buildings and emphasizes the monumentality of the structure, the mihrab, which represents the gate opening to heaven and to the presence of God in prayer rugs, is spiritually associated.

Keywords: Prayer rug, Seljuks, portal, surface design.

Giriş

Selçuklular, Türk-İslam devletlerinin en büyüklerinden olup 11. ve 14. yüzyıllar arasında Orta Asya'nın bir kısmını ve Ortadoğu'yu yöneten, Oğuzların Üçok kolundan Kınık boyuna ait bir Türk imparatorluğudur. Tarihte önemli bir yer tutan Selçuklu Dönemi sanatı, Orta Asya Türk ve İslam sanatları etkisi altında doğmuştur. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde gelişerek devam eden sanat anlayışı, Osmanlı Dönemi öncesi Türk sanatının oluşmasında en önemli rolü oynamıştır. Selçuklu Dönemi'nde çok yetenekli ustalar yetiştirilmiş, özellikle mimaride günümüze kadar ulaşan birçok sanat eseri yapılmıştır. Selçuklu sanatının en belirgin özelliği, önceki dönemlere ait üslupları kendi estetik süzgecinden geçirerek özgün bir şekilde yorumlaması ve devam ettirmesidir.

Makalenin konusu, Selçuklu Dönemi taç kapılarının tasarımsal özellikleri ile Anadolu'da dokunmuş halılar arasındaki benzerlikleri kapsamaktadır. Selçuklu mimarisinin en yoğun olduğu bölgenin Konya ve çevresi olması, araştırmanın bu sınırlar içerisinde yapılmasına sebep olmuştur. Ele alınan tasarımsal benzerlikler en fazla seccade tipi halılarda görülmektedir. Bunun sebebi her iki yüzey düzenlemesinde aydınlanmayı, kapıyı ve bu kapıdan geçişi temsil eden öğelerin kullanılmasıdır.

Selçuklu Dönemi Sanatına Genel Bir Bakış

Tüm sanat alanlarında yetkin örnekleri günümüze kadar ulaşmış olan Selçuklu Dönemi sanatında süslemeler öne çıkmaktadır. Süsleme ögesi olarak geometrik ve bitkisel desenlerin yanı sıra neshi ve kufi yazılar ile mor, lacivert ve firuze çiniler kullanılmıştır. Bunların dışında figürlü süslemelere de rastlanmaktadır. Beyşehir yakınlarındaki Kubadabad Sarayı çinileri buna örnektir. Çoğunlukla yıldız ve haç şeklindeki çinilerde ayakta duran veya oturan insan figürleri ile beraber çift başlı kartal, tavus kuşu, grifon ve balık gibi hayvan figürleri de kullanılmıştır (Resim 1, Resim 2).

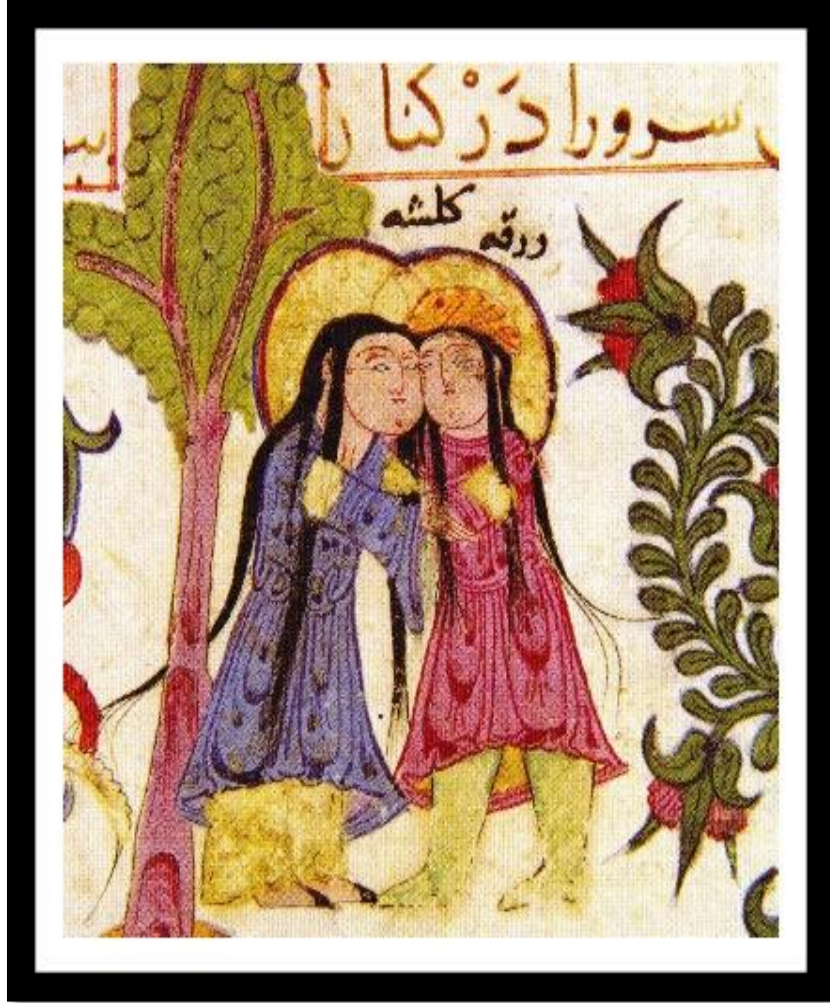

Resim 1: Kubadabad Sarayı'ndan çift başlı kartal desenli, yıldız şeklinde bir çini (Kuban, 2008, s. 275).

Resim 2: Kubadabad Sarayı'ndan kuş desenli, haç şeklinde bir çini (Arık, 2000, s. 104).

Selçuklularda minyatür de gelişmiş bir sanat dalıdır. Örneğin; Alâeddin Keykubat zamanından kalma Varka ile Gülşah adındaki yazma eserde bulunan minyatürler, Uygur etkisi taşıyan önemli eserlerdir (Resim 3).

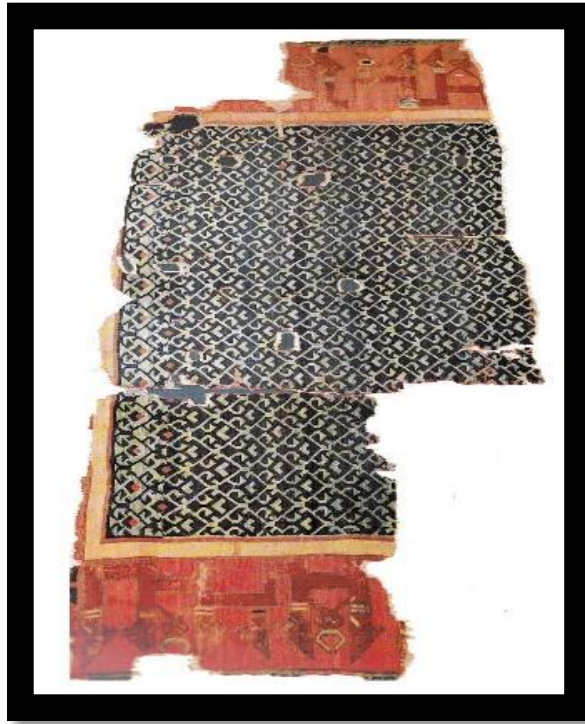

Resim 3: Varka and Gülşah'dan bir minyatür (Tanındı, 2005, s. 277).

Selçuklu Dönemi'nde desen ve renk açısından özgün bir yapıya sahip oldukça büyük halılar dokunmuştur. Osmanlı Dönemi halılarına nispeten düğüm sıklığı az olan halılar geometrik desenlerin kullanıldığı sade bir yapıya sahiptir. Bitkisel motifler ise bu geometrik düzenlemenin içinde son derece başarılı bir yöntemle üsluplaştırılmıştır. Renk çeşitliliği azdır. Zeminde çoğunlukla kırmızı ya da mavi renk farklı tonları ile bir arada kullanılmıştır. Bordürlerinde görülen kufi yazılar karakteristiktir. Zeminde genellikle baklava, sekiz köşeli yıldız ve sekizgen gibi geometrik motifler birim tekrarı şeklinde yerleştirilmiştir. (Resim 4, Resim 5, Resim 6).

Resim 4: Selçuklu halısı, Konya, 13. yüzyıl, 550x285 cm, Türk ve İslam Eserleri Müzesi (Aslanapa, 2005, s. 35).

Resim 5: Selçuklu halısı, Konya, 13. yüzyıl, 226x123 cm, Türk ve İslam Eserleri Müzesi (Türk El Dokuması Halılar Katalog No 3: 0303).

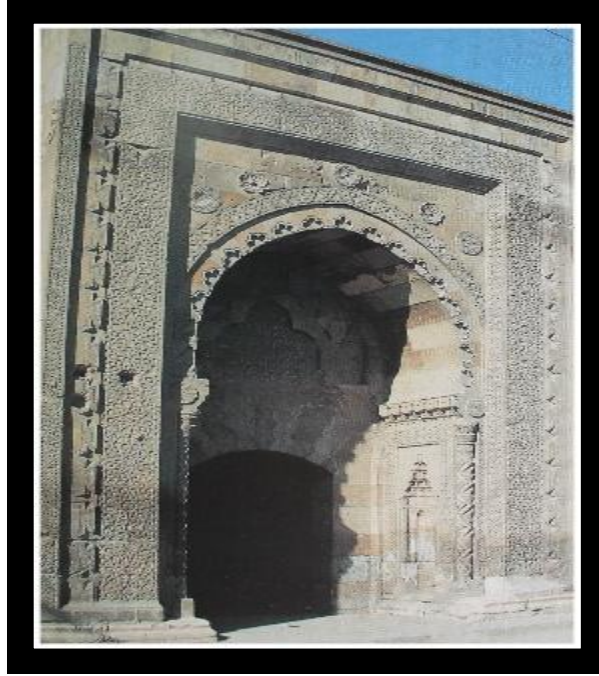

Resim 6: Selçuklu halısı, Konya, 13. yüzyıl, 230x114 cm, Türk ve İslam Eserleri Müzesi (Aslanapa, 2005, s. 39).

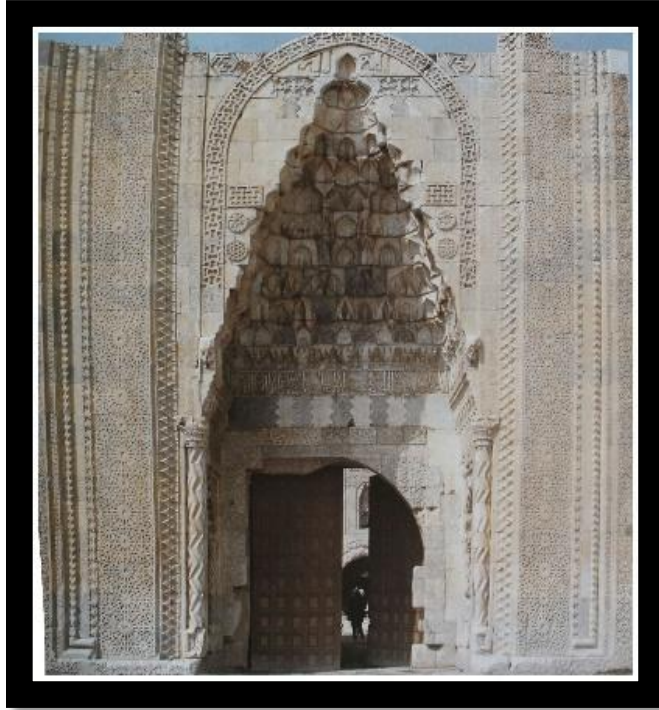
Selçuklular yerleştikleri topraklarda var olan yapılar ile kendi mimarı üslubunu harmanlayarak yeni yapılar inşa etmişlerdir. Selçuklular tarafından hüküm sürülen birçok Anadolu şehrinde Selçuklu yapılarına rastlanmaktadır. Anadolu'da yapılan ilk cami, Diyarbakır Ulu Camii'dir. Caminin kitabesinde 1090 yılında Selçuklular tarafından inşa edildiği belirtilmektedir (Mülayim, 2005, s. 14). Selçuklular camilerin yanı sıra medreseler, kervansaraylar, yollar ve köprüler yapmışlardır. Cephe mimarisinin çok önemsendiği Selçuklu yapılarına kesme taş veya mermerden yapılmış gösterişli taç kapılar içinden geçilerek girilir (Resim 7, Resim 8, Resim 9).

Resim 7: Konya Karatay Medresesi taç kapısı (Kuban, 2008, s. 179).

Resim 8: Konya Sırçalı Medresesi taç kapısı (Ögel, 2005, s. 59).

Resim 9: Konya Sultan Han taç kapısı (Ögel, 2005, s. 75).

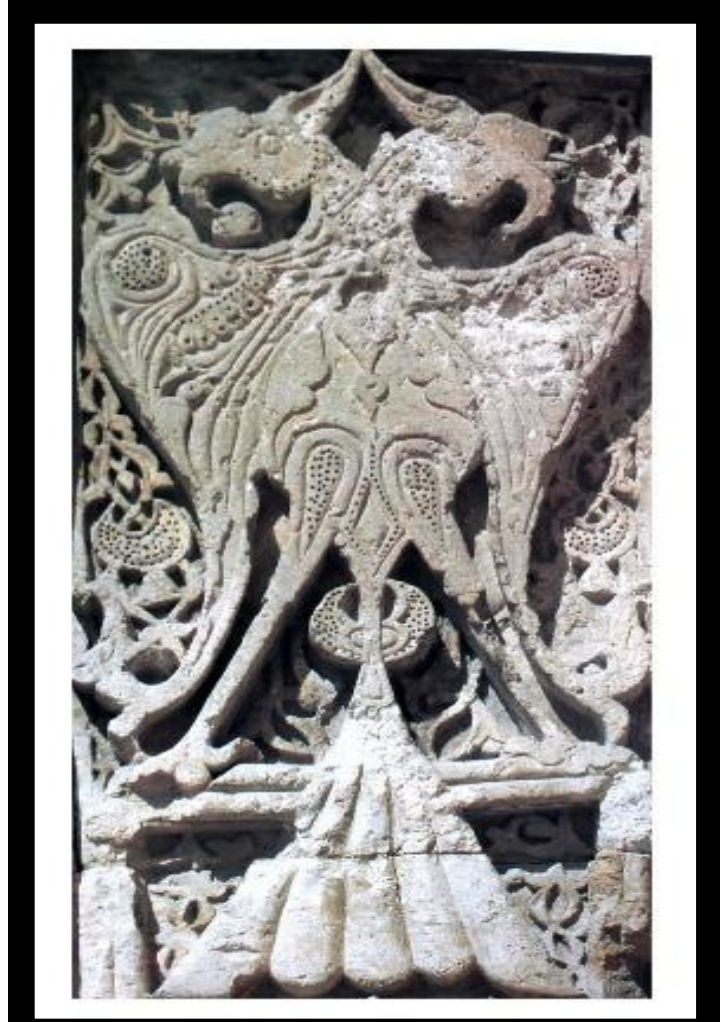
Taç Kapının Tanımı ve Önemi

Taç Kapılar, Selçuklu mimarisinin karakteristik özelliklerinden biridir. Bir abidevi yapıya giriş ve çıkışı sağlayan anıtsal kapı için Anadolu Türk Mimarisinde genellikle Türkçe olarak *taç kapı* kelimesi veya yabancı dillerde karşılığı olan *portal* terimi kullanılmaktadır (Çoruhlu, 1993, s. 198). Taç kapı; İran ve Orta Asya mimari geleneklerine ait eyvan ana biçiminden gelişmiş bir yapı motifidir (Kuban, 2003, s. 58). Bir başka kaynakta ise; Orta Asya yapılarından yola çıkarak, İslam mimarisinde görülen anıtsal yapı (piştak) geleneğinin Anadolu'daki devamı olarak değerlendirilmektedir (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1997, s. 1729). Selçuklu mimarisinde taç kapılar, yapıların tersine yalnlıktan uzak ve yoğun bir bezeme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bezemede; Selçuklunun birbirine geçmiş daire, sekiz ve on iki kollu yıldız gibi karakteristik geometrik motifleri, çeşitli çiçek ve yapraklarla, hayat ağacı gibi bitkisel motifler (Resim 10), hayvan figürleri (Resim 11) ve kûfi yazılar kullanılmıştır. Mukarnaslar taç kapıların karakteristik özelliklerindedir. Geçme motifleri ile birlikte mukarnaslar, sonsuzluk ve zaman teması ile ilişkilendirilmektedir. Tüm bu geometrik plan ve oluşan katmanlar, iç içe geçmişlik hissi verecek taç kapıların derinliğini arttırır.

Resim 10: Hayat ağacı, Erzurum Çifte Minareli Medrese (Ögel, 2005, s.113).

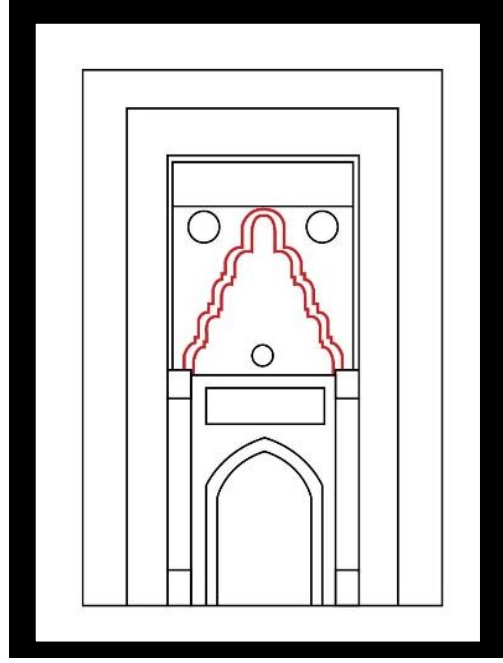

Resim 11: Çift başlı kartal, Divriği Ulu Camii (Ögel, 2005, s. 11).

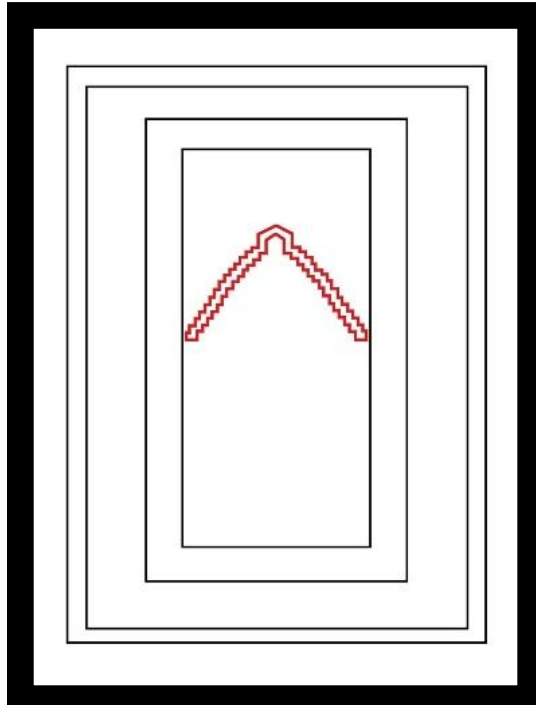
Taç Kapıların Anadolu Halılarına Etkisi

Anadolu seccadeleri ile taç kapıların yüzeysel tasarım açısından benzerlikler gösterdiği düşünülmektedir. Halı grupları içinde özellikle seccadelerin bu açıdan öne çıkması seccadelerin temel kompozisyon ögesi olan, kible yönünü gösteren, tanrı ile kul arasındaki kapıyı temsil eden mihraptır. Mihrap; mimaride de kullanılan evrensel bir öge olmakla beraber, tanrıya yönelmenin sonucu olarak doğmuştur.

Taç kapı ve seccade yüzeyi genellikle dikdörtgendir. Taç kapılarda kapının kendisini oluşturan niş, seccadelerdeki mihrap formuna benzemektedir. Seccadelerde ise niş, mihrabı taşıyan ve oluşturan bir ögedir. Örneğin; Konya Sahip Ata Külliyesi'nin basamaklı nişi ile 18. yüzyıla ait bir Konya seccadesinin basamaklı mihrabı ortak kompozisyon özelliklerinden biridir (Çizim 1, Çizim 2).

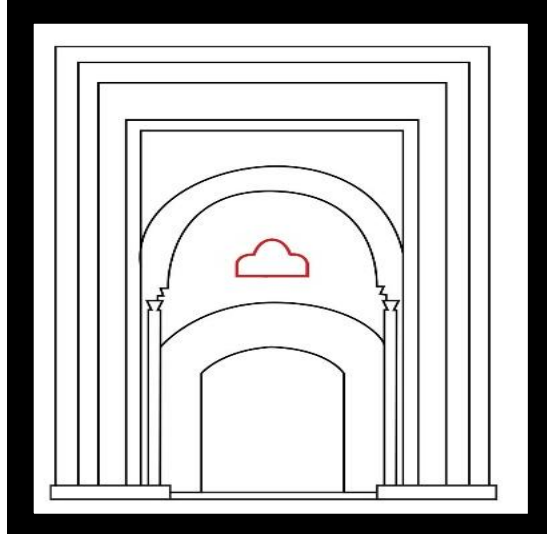

Çizim 1: Konya Sahip Ata Külliyesi taç kapısı.

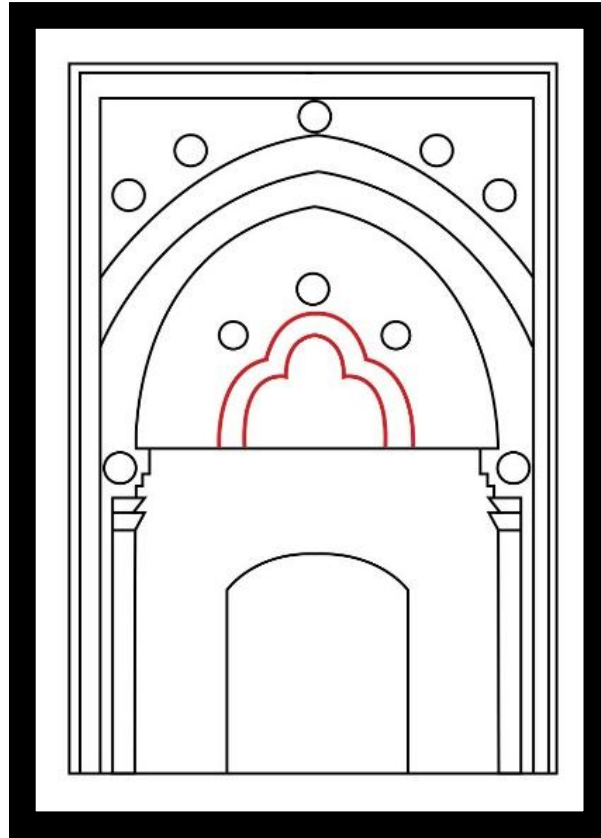

Çizim 2: Konya seccade, 18. yüzyıl.

Ayrıca bazı taç kapılarda nişin içinde mihrabı andıran küçük formlar görülmektedir (Çizim 3, Çizim 4).

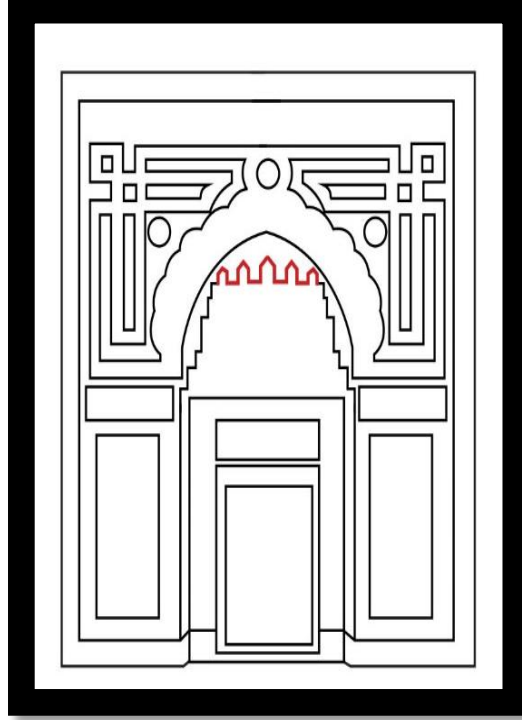
Çizim 3: Konya Horozlu Han taç kapısı.

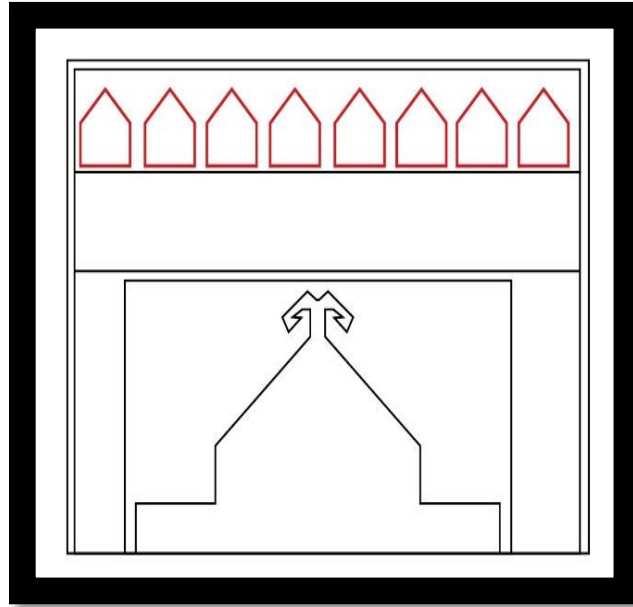
Çizim 4: Konya Sırçalı Medrese taç kapısı.

Konya Karatay Medresesi'nde niş içindeki formlar (Çizim 5), Konya ve çevresinde doku-
nan halı-kilimlerin başlangıç ve bitiş kısımlarında görülen ve o bölgenin karakteristik özelliği

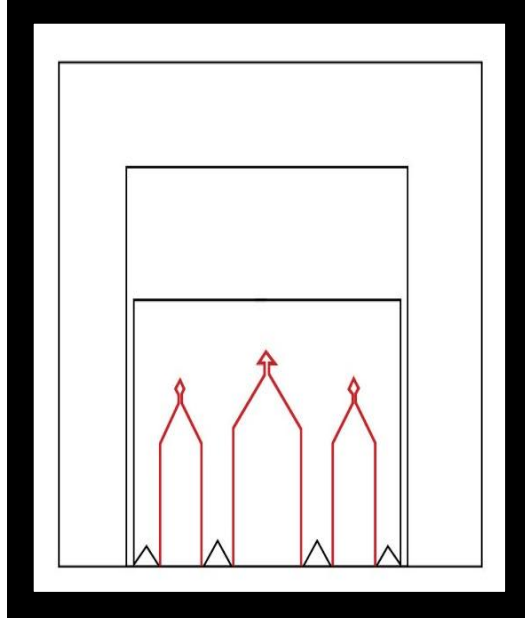
olan, yan yana dizilen küçük mihrap formları ile benzerlik göstermektedir (Çizim 6). Aynı form, bazı Konya seccadelerinin zemininde yer alarak mihrabı oluşturmaktadır (Çizim 7).

Çizim 5: Konya Karatay Medresesi taç kapısı.

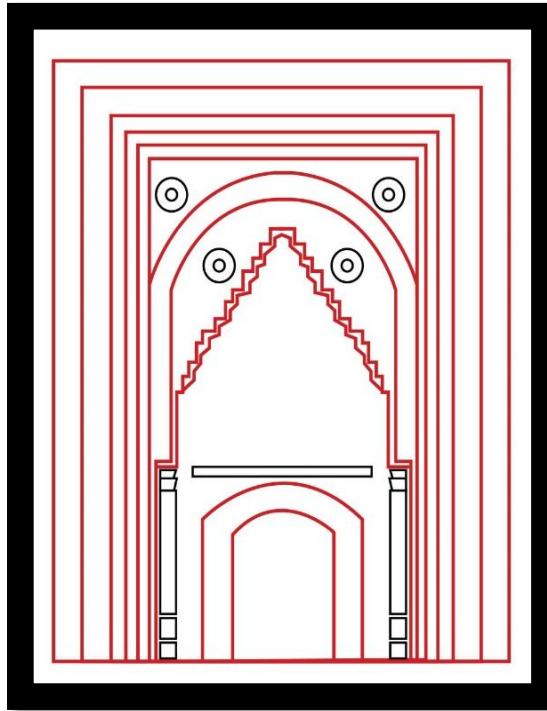

Çizim 5: Konya halısı, 18. yüzyıl sonu / 19. yüzyıl başı.

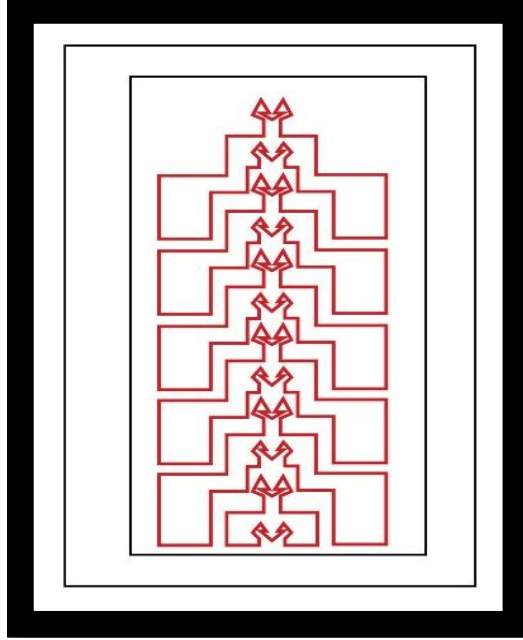

Çizim 6: Konya seccade, 17. yüzyıl.

Bazı taç kapılarda nişin üstünden geçen kemer ya da kubbe, seccade kompozisyonlarında görülen iç içe geçmiş mihraplara benzemektedir (Çizim 7, Çizim 8).

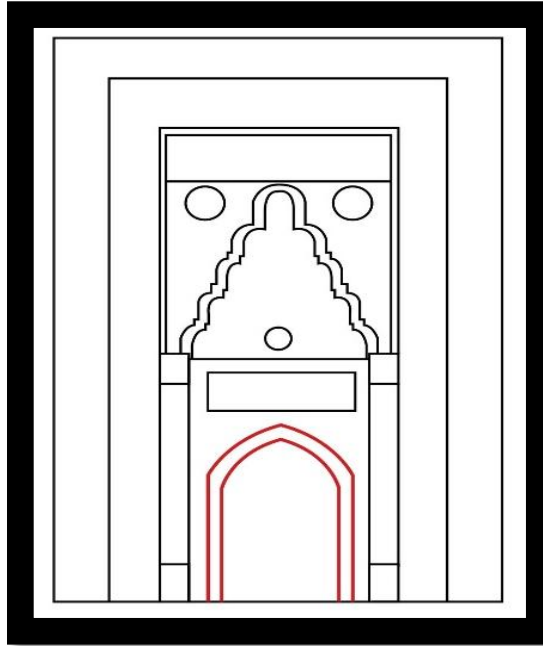

Çizim 7: Konya Eşrefoğlu Camii taç kapısı.

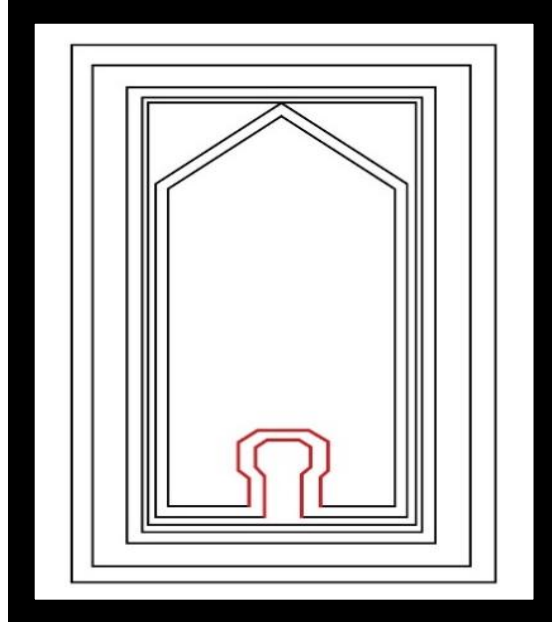

Çizim 8: Konya halısı, 18. yüzyıl.

Taç kapılarda nişin altında yer alan ve yapıya girişi sağlayan kapı, Bellini tipi seccadelerde mihrabın altında yer alan ve anahtar deliğini andıran forma benzemektedir (Çizim 9, Çizim 10).

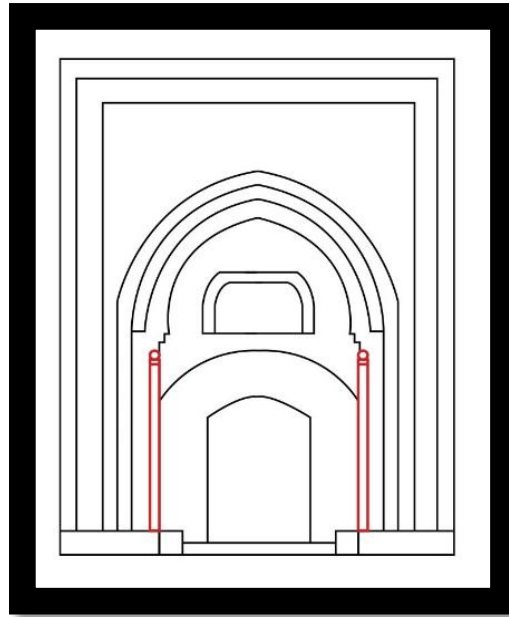

Çizim 9: Konya Sahip Ata Külliyesi taç kapısı.

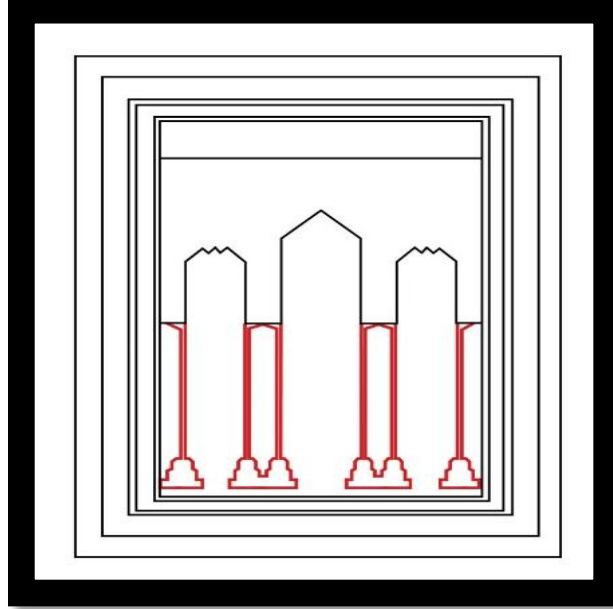
Çizim 10: Bellini tipi seccade, 15. yüzyıl.

Ladik seccadelerinin mihrabını taşıyan sütunlar ile (Çizim 13) taç kapılarda nişi taşıyan sütunlar, hem işlev hem de görsel olarak birbirine benzemektedir. Örneğin; Konya Sultan Han (Resim 9), Konya Horozlu Han (Çizim 3), Konya Sırçalı Medrese (Çizim 4), Konya Eşrefoğlu Camii (Çizim 7), Konya Sahip Ata Külliyesi'nin (Çizim 9) ve Konya Zazadin Han (Çizim 11) taç kapılarında niş sütunlar üzerindedir.

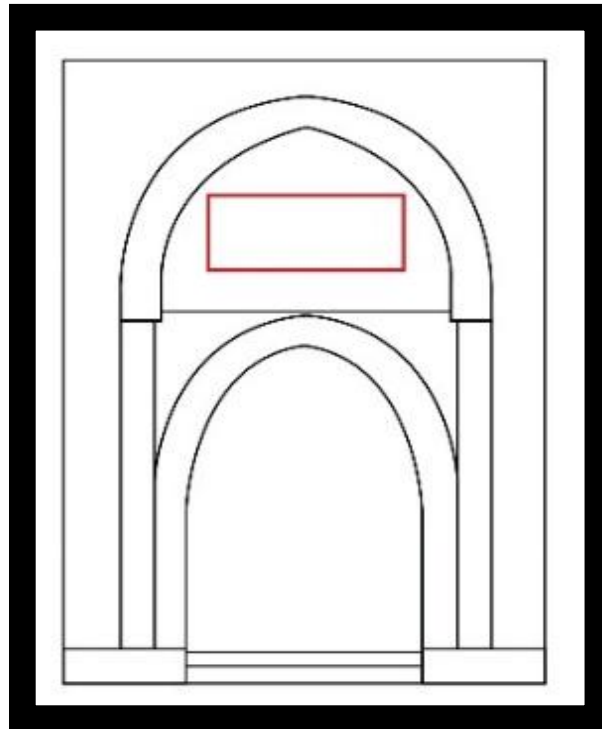

Çizim 11: Konya Zazadin Han taç kapısı.

Bazı taç kapılarda yer alan yazıtlar ile seccadelerde mihrabın üzerinde yer alan ayetlik kısmı makalenin konusu olan benzerliklerden biridir (Çizim 12, Çizim 13, Çizim 14).

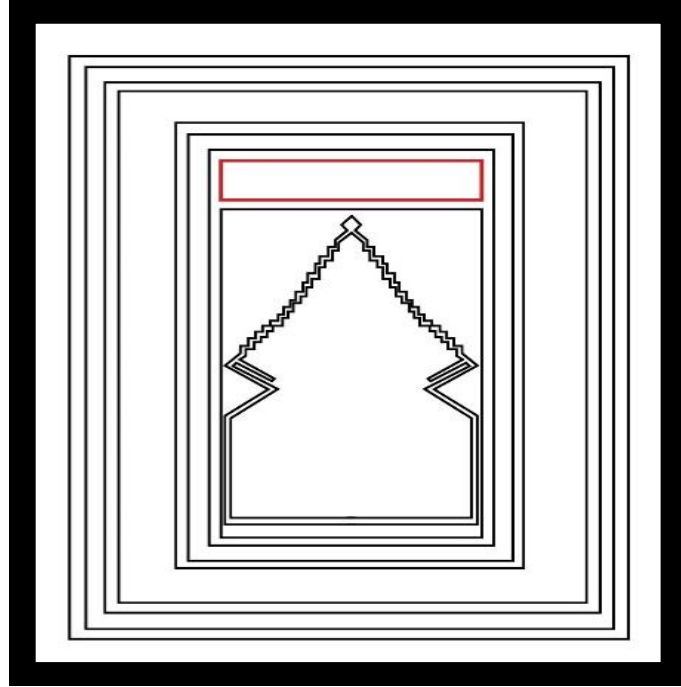

Çizim 12: Konya Ladik seccade, 18. yüzyıl.

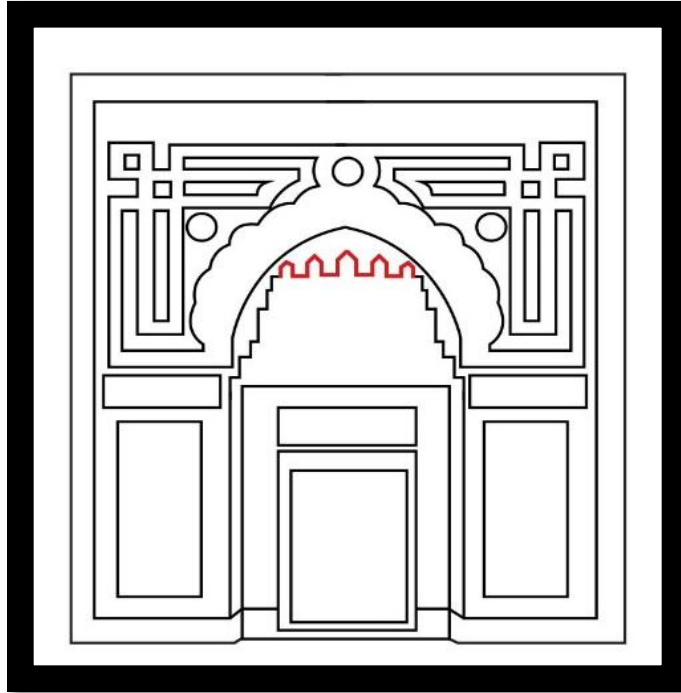
Çizim 13: Konya Dokuzun Han taç kapısı.

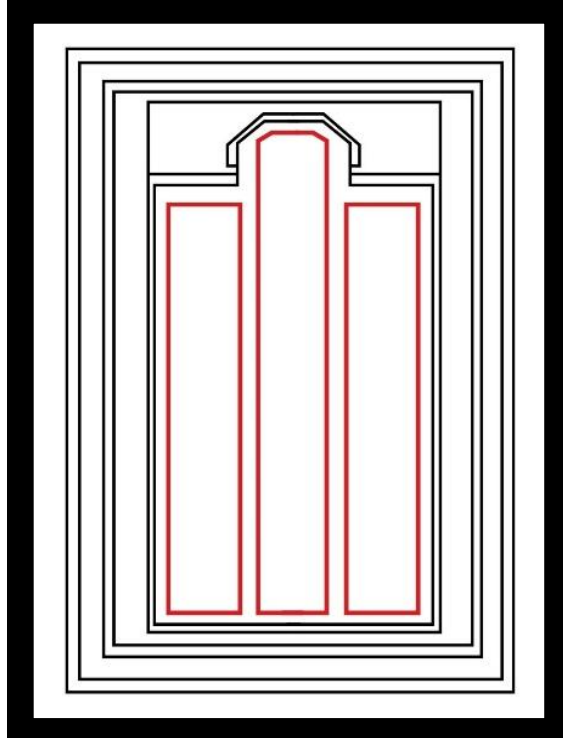

Çizim 14: Konya Ladik seccade, 18. yüzyıl.

Konya Karatay Medresesi'nde nişin yan kısımlarında bulunan bloklar, seccadelerde mihrabın yanında yer alan bölmelere benzemektedir (Çizim 15, Çizim 16).

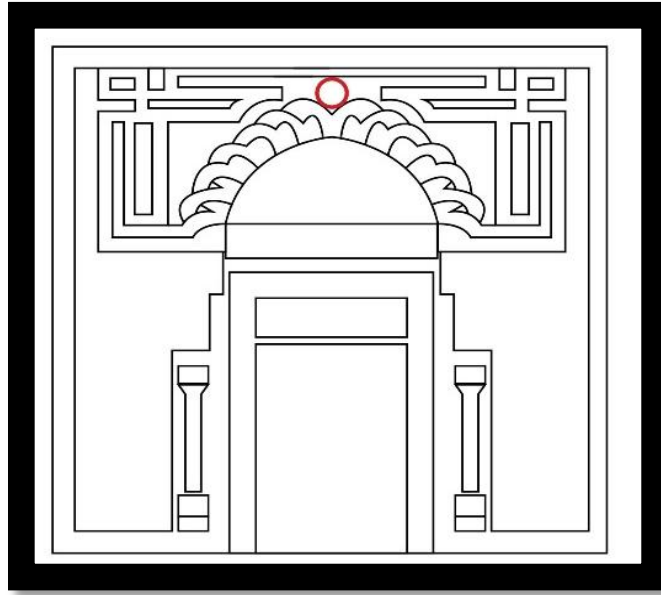

Çizim 15: Konya Karatay Medresesi taç kapısı.

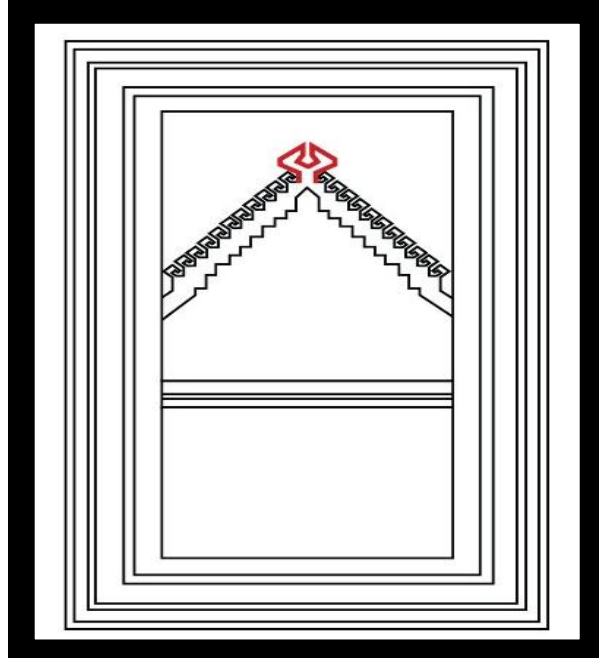

Çizim 16: Milas seccade, 18. yüzyıl.

Ayrıca nişin üstünde ve yanlarında bulunan rozetler, seccadelerde mihrabın üstüne yerleştirilen alem ile işlevsel olarak benzerlik göstermektedir (Çizim 17, Çizim 18).

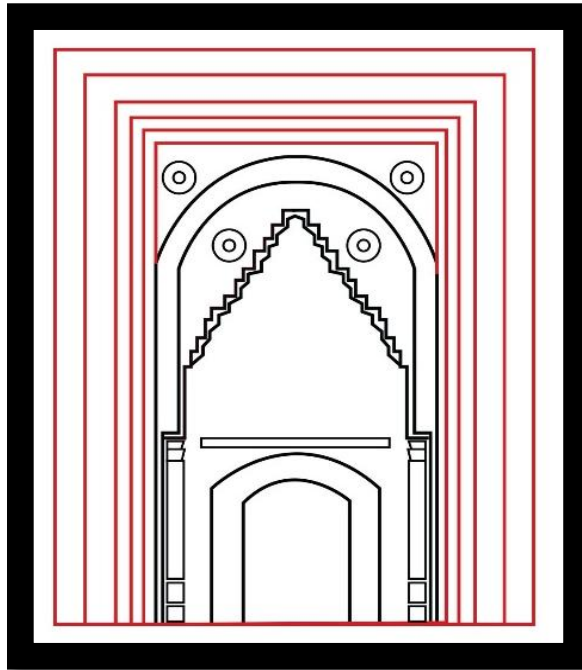

Çizim 17: Konya Aleaddin Camii taç kapısı.

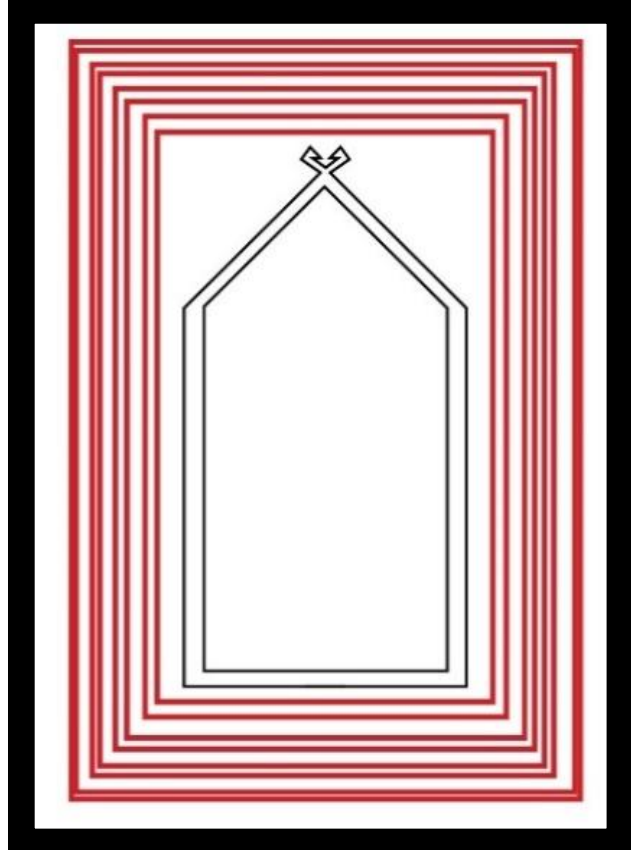

Çizim 18: Konya seccade, 19. yüzyıl.

Taç kapılarda nişi çevreleyen bordürler ile seccadelerdeki bordürler de bu benzerliklerin içinde yer almaktadır. Bordürler her iki yüzey tasarımında da derinliği temsil etmektedir (Çizim 19, Çizim 20).

Çizim 19: Konya Eşrefoğlu Camii taç kapısı.

Çizim 20: Konya seccade, 18. yüzyıl.

Sonuç

Makalenin konusu olan bu benzerliklerin sebebi, taç kapıların anıtsal özellikleri ile halı-kilim dokuyucularını etkilemesi ve ilham vermesi olarak açıklanabilir. Konya ve çevresinin Anadolu'da önemli dokuma ve ticaret merkezlerinden biri olması, bu etkileşimin sonuçlarını tüm Anadolu'da görmemize sebep olmuştur. Anadolu'da yaşanan göçlerin de etkisiyle motif ve desenler bölgeden bölgeye taşınmış ve yöresel özellikler eklenerek çeşitlenmiştir.

Mimari ve tekstili bir araya getiren bu yaklaşımda; en belirgin benzerliğin her iki yüzeyde de yer alan niş olduğu tespit edilmiştir. Taç kapılarda niş kapıyı oluşturan temel yapı iken seccadelerde ise mihrabı taşıyan bir öğedir. Nişin etrafında ve içinde yer alan elemanlar hem taç kapı hem de seccade yüzeyinde yer almakta, biçim açısından birbirine benzemektedir. Bunların dışında iki yüzeyde de bulunan yazıtlar, sütunlar ve bordürler arasında ilişki kurulmuştur. Kavramsal olarak da çeşitli benzerliklerden bahsetmek mümkündür. Taç kaplar; medrese, türbe, kervansaray, cami, han ve saray gibi yapıların içine girerken bizlere bu yapıların önem ve değer açısından büyüklüğünü vurgulayan bir profil çizerler. Böylelikle yapının karakteri daha içine girmeden izleyiciyi etkiler. Kapıdaki anıtsallık ve gösteriş, aslında içerideki havanın bir yansımasıdır. Seccadelerde yer alan mihrap formu da bir kapıyı simgeler; cennetin kapısı. So-

nuş olarak taç kapılar; yapının karakterini yücelten ve önemini vurgulayan, seccadeler ise kullun tanrı huzuruna çıkışını sağlayan kapılar olarak tasarlanmış ve süslenmiştir.

Notlar

1. Tüm çizimler Mine Taylan'a aittir.
2. Çizimlerdeki kırmızı alanlar benzerlikleri ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, Halil, "Türkiye'de Halı ve Halıcılık Terimleri", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 32, Ekim 1984, s. 44-51.

Aslanapa, Oktay, Başlangıçtan Bugüne Türk Sanatı, Kültür Yayınları İş-Türk Limited Şirketi, İstanbul, 1993.

Aslanapa, Oktay, Türk Halı Sanatının Bin Yılı, İnkılap Yayınevi Yayın San. Ve Tic. A.Ş., İstanbul, 2005.

Bilgin, Ülkü, "Saf Seccadeler", Kültür ve Sanat, Ankara, Sayı 6, 1977.

Cahen, Claude, Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, E Yayınları, İstanbul, 1979.

Çoruhlu, Yaşar, "Batılılaşma Dönemi İstanbul Cami Mimarisinde Taç kapılar", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, Sayı 85.

Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Cilt 3, Yem Yayın, İstanbul, 1997.

Eiland, JR., Murray L. ve Eiland, III Murray, Oriental Rugs, Lawrens King Publishing, Londra, 2008.

Halı Dergisi, Sayı 171, Worldwide Hali Publications, Londra, 2012.

Kuban, Doğan, Divriği Mucizesi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.

Kuban, Doğan, Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.

Yayın Danışmanı: Selçuk Mülayim, Anadolu'da Türk Sanatı ve Mimarisi, Akşit Kültür ve Turizm Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Ögel, Semra, Anadolu'nun Selçuklu Çehresi, Akbank Yayınları Kültür Sanat Kitapları No: 58, Tayf Basın, İstanbul, 2005.

Öney, Gönül ve Çobanlı, Zehra, Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı, T.C. Kültür ve

Konya'daki Selçuklu Dönemi Taç Kapıları ile Anadolu Seccadelerinin Yüzeysel Tasarım Açısından Benzerlikleri

---

Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2007.

Özbel, Kenan, Anadolu Halı Seccadeleri, Chp Halkevleri Bürosu, Ankara, 1945.

Türk El Dokuması Halılar Katalog 1-5, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, DÖSiM, Ankara.